

Марија Драгишић, конзерватор – истраживач саветник
Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, Србија
marijadragisic@yahoo.com

Зорана Ђорђевић, научни сарадник
Институт за мултидисциплинарна истраживања, Универзитет у Београду, Србија
zoranadjordjevic.arch@gmail.com

ИСПИТИВАЊЕ ПОЗИЦИЈЕ СТРУЧНЕ СЛУЖБЕ ЗАШТИТЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА У КОНТЕКСТУ УРБАНИСТИЧКЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ЧИНОВНИЧКЕ КОЛОНИЈЕ НА ВОЖДОВЦУ

Апстракт

Чиновничка колонија на Вождовцу је плански изграђена тридесетих година 20. века, за становање државних службеника. Насеље је подигнуто на тадашњем ободу града, изван граница *Генералног плана Београда* из 1923. године. Урбанистички план насеља израдио је Јан Дубови, ослањајући се на идеје *вртног града* Ебенизера Хауарда, а у тежњи да градски живот становника оплемени и квалитетима руралне средине, попут породичних башта, мира и удаљености од градске вреве. Према парцеларном плану који је разрадио инжењер Ђорђе Коваљевски, предвиђено је 299 парцела, а идејне пројекте за типске куће урадили су архитекти Милан Злоковић и Михаило Радовановић. У савременом *Плану генералне регулације* Чиновничка колонија је означена као зона трансформације породичног у вишепородично становање. Сходно томе, сведоци смо рапидног преображаја који знатно повећава густину насељености и спратност насеља, доводећи тако у питање очување првобитног концепта *вртног града*. У овом раду се говори о урбанистичкој трансформацији Чиновничке колоније, преиспитује њен културно-историјски значај и валоризовање као урбанистичког наслеђа, с посебним освртом на вредност коју има за локалну заједницу.

Кључне речи: Чиновничка колонија, *вртни град*, заштита урбанистичког наслеђа, друштвена заштита културног наслеђа

Marija Dragišić, Conservator-Researcher Consultant
Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia, Belgrade, Serbia
marijadragisic@yahoo.com

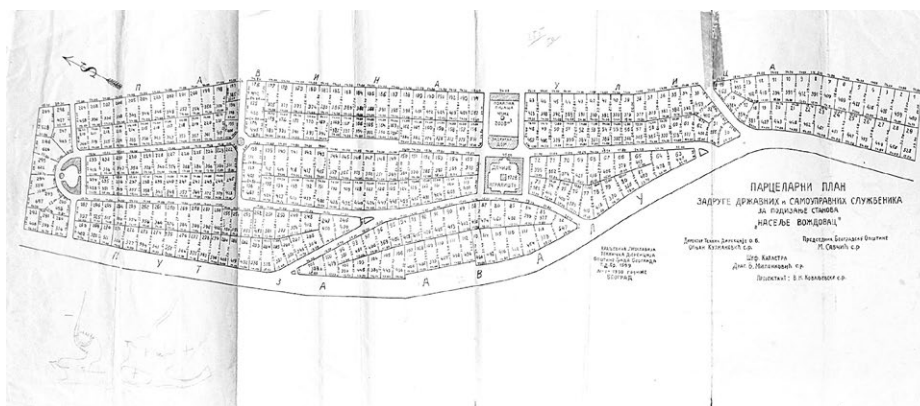
Zorana Đorđević, Research Associate
Institute for Multidisciplinary Research, University of Belgrade, Belgrade, Serbia
zoranadjordjevic.arch@gmail.com

EXAMINING THE CULTURAL HERITAGE PROTECTION PRACTICE IN THE CONTEXT OF URBAN TRANSFORMATION OF ČINOVNIČKA KOLONIJA HOUSING PROJECT, VOŽDOVAC BOROUGH

Abstract

The housing project called Činovnička Kolonija in the City of Belgrade's borough Voždovac was planned and built in the 1930s for housing state clerks and their families. This project was outside the borders of the city as envisaged by the General Plan of Belgrade from 1923, on its outskirts. The urban plan of the project was designed by Jan Dubovy, who relied on the Ebenezer Howard's ideas of a garden city, striving to add the rural environment qualities, such as family gardens, peace and quiet far from the city bustle, to the city life. The allotment plan, developed by the engineer Đorđe Kovaljevski, envisaged 299 lots, while the conceptual design of a typical house was created by architects Milan Zloković and Mihailo Radovanović. The contemporary General Regulation Plan marks Činovnička Kolonija as a zone of transformation from family housing project to multifamily housing project. Consequently, the neighbourhood is rapidly changing as the density of population and the number of stories in buildings increase. This situation raises the issue of safeguarding the initial idea of a garden city. The paper discusses the urban transformation of Činovnička Kolonija housing project, examines its cultural and historical significance and its evaluation as urban heritage, specifically with regard to its values for the local community.

Keywords: Činovnička Kolonija housing project, garden city, urban heritage protection, social protection of cultural heritage

Слика 1. Парцеларни план Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова „Насеље Вождовац“, пројектант Ђорђе Ковалевић, Техничка дирекција Општине града Београда, 1930. (извор: Милош Јуришић)

Увод

Основна идеја Ебенизера Хауарда, творца идеје *вртног града*, лежи у претпоставци да постоји савршена комбинација града и села која успоставља равнотежу између активног градског живота и природних лепота и радости села.¹ Такав идеалан тип насеља замишљен је да становницима обезбеди: лепоту природе, лак приступ пољима и парковима, ниске закупнине и порезе, чист ваздух и воду, одсуство дима и страћара, многобројне социјалне могућности, запосленост, могућност предузетништва, проток капитала, високе приходе, одсуство тешког рада, постојање инфраструктурних система, светле домове и вртове, а изнад свега – слободу и кооперативност.² Први град изграђен на овим принципима био је Лечворт (1903) у Енглеској. Захваљујући „високом капацитету флексибилности и способности трансформације у различитим друштвеним, историјским, политичким и економским условима“,³ концепт *вртног града* реализован је током 20. века у многим земљама света. Прилагођаван је локалним потребама, али увек уз снажан осећај духа места, а с циљем оснаживања целovitости заједнице.⁴

Појам *вртни град* уведен је у урбанистички дискурс Београда почетком 20. века, а у међуратном периоду дошло је до извесног нивоа интеграције и прилагођавања оригиналног Хауардовог концепта. Архитекта Јан Дубови је међу првима упознао југословенску јавност с овим концептом. У својим предавањима подвукао је сличности Хауардовог *вртарског града* и старих словенских села кружног облика, у којима се живело у задругама, а земља била својина задругара. Концепт *вртног града* користио је за афирмацију идеје словенства и обезбеђивање градитељског континуитета на нашем простору, али у духу времена, кроз примену савремених урбанистичких принципа.⁵ Те идеје је у извесној мери преточио у урбанистичке планове, радећи на позицији шефа Одсека за разраду урбанистичког плана Општине београдске.

У међуратном Београду, *вртни град* је подразумевао насеље индивидуалних стамбених објеката на периферији града, саобраћајно добро повезано са центром, комунално опремљено, са довољно зелених површина и добром осунчаношћу, чији су становници били дубоко повезани у добросуседским односима.⁷

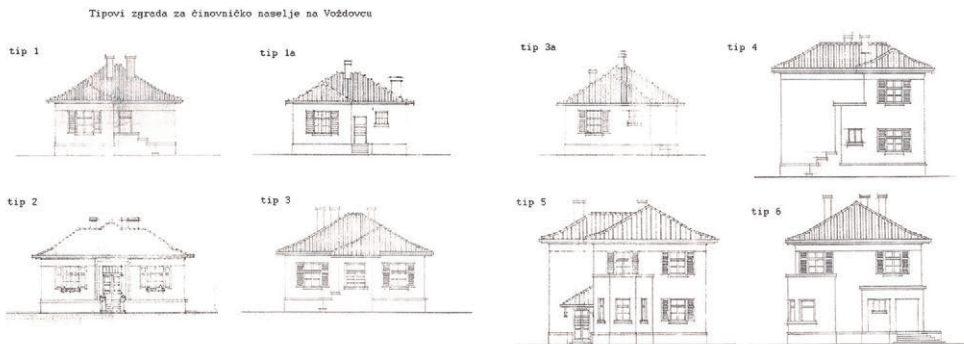
Примену концепта *вртог града* у Београду омогућио је *Генерални план Београда* из 1923, заснован на *Програму*⁸ у којем је била изражена идеја о оснивању нових ванградских насеља под повољнијим, здравијим условима, ближе слободној природи, с посебном пажњом усмереном на саобраћајне правце Београд–Авала и Београд–Раковица ради диспозиције колонија.⁹ Израдом плана руководио је инжењер Ђорђе Ковалјевски, који је неколико година касније разрађивао план парцелације Чиновничке колоније, чији је идејни творац био Јан Дубови.¹⁰

Културно-историјске вредности Чиновничке колоније стручна служба заштите препознала је деведесетих година 20. века. С обзиром на то да је изостала правна заштита, у овом раду разматрају се данашње могућности заштите Чиновничке колоније, у складу са савременим теоријским оквирима заштите културног наслеђа, посебно имајући у виду вредност наслеђа за друштво. Пратећи препоруке *Фаро конвенције*, у раду је истакнут друштвени аспект вредновања и заштите Чиновничке колоније.

Чиновничка колонија на Вождовцу

Урбанистичко наслеђе

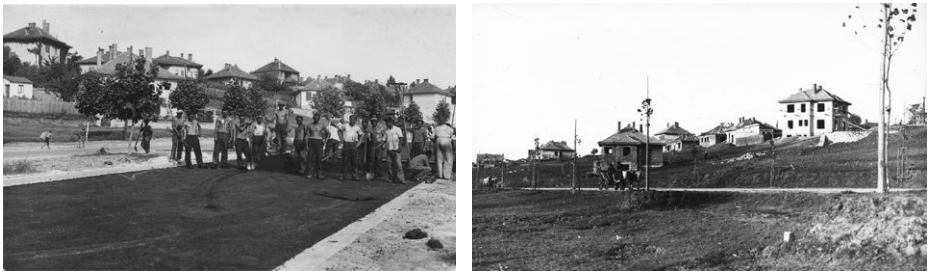
На плану града с краја 19. века, простор око Аутокоманде, изузев низа чаршијских кућа на почетку данашње Улице војводе Степе, био је покривен ливадама и њивама. До почетка Првог светског рата Вождовац је био слабо насељен, углавном ратарима, ситним занатлијама и градском сиротињом, а након рата започело је интензивније насељавање, претежно сиромашнијим слојем градског становништва, без икаквог плана.¹¹ Значајне урбанистичке промене настале су када је земљиште од Вождовачке основне школе до Вождовачке цркве, оивичено Улицом Јове Илића и Булеваром ослобођења, од Београдске општине откупила Задруга самоуправних и државних службеника за подизање станова (основана 1926), захваљујући кредиту Државне хипотекарне банке. Задруга је била у обавези да отплати само земљиште под плацевима, као и да поплоча улице колоније, док је на Општини било да уведе водовод, електричну мрежу и канализациони колектор.¹² Према усвојеном парцеларном плану Ковалјевског (слика 1), Чиновничка колонија је имала 299 плацева различитих величина, укупне површине 119.589 m². Били су предвиђени и дечје игралиште, Задружни дом и локална пијаца, за чију изградњу је Општина уступила земљиште бесплатно. Према свом *Правилнику*, Задруга је додељивала плац искључиво за подизање сопственог стана и још једног додатног за издавање, и то само оном државном службенику и задругару који није поседовао плац у Београду.¹³ У складу са својом платежном моћи, задругар је могао да бира један од укупно осам типова кућа које је Задруга усвојила за Чиновничку колонију. Идејна решења за пет типова приземних и три типа једносратних породичних

Слика 2. Типови кућа у Чиновничкој колонији, према идејном решењу арх. Милана Злоковића и Михаила Радовановића (извор: Јово Анђић)

кућа (слика 2)¹⁴ израдили су архитекти Милан Злоковић и Михаило Радовановић, а затим су појединачне пројекте прилагођавали и разрађивали пројектантски тимови архитеката Валерија Сташевског и Вилхелма Баумгартена. Задругар је отплаћивао кредит у периоду од 20 година, при чему је важно имати у виду да месечна рата није премашивала вредност једне просечне београдске станарине.¹⁵

У *Политици* из 1931. године истакнуте су главне особине и очекивања од Чиновничке колоније: „Куће ће бити саграђене у виду летњиковаца, са свих страна опкољених вртovima. Број одељења је различит и варира од два до шест. Слично професорској колонији, ово ће бити други крај Београда насељен интелектуалцима. Из сваке куће ће се пружати врло леп видик на околна поља и Авалу. По свежем ваздуху и сунцу, ова колонија ће бити сигурно место за леп и ничим несметан одмор.“¹⁶ Као што и само име говори, колонија је било подигнута за државне службенике, па су просветни радници, војна лица, инжењери, лекари, судије и други чиновници запослени у државним институцијама, са својим породицама, били први становници новог насеља.¹⁷ Урбанистички концепт Чиновничке колоније имао је јасну тенденцију да пружи удобан живот својим становницима и међу њима развије дух заједништва. На основу неформалних разговора које смо водиле са становницима колоније,¹⁸ закључујемо да је врло брзо по оснивању насеље имало развијен друштвени живот, иако није био изграђен Задружни дом као планирано место окупљања. Наши саговорници су се присетили редовних соколских састанака у ОШ „Карађорђе“, дружења са суседима и заједничких рођенданских прослава, Ускрса, Божића, слава. Имају јединствен став да је насеље одисало добросуседским односима и међусобним поштовањем, чак су их повезивале и мале капије међу баштама, а размењивање тањирића с колачима била је свакодневна појава. Сви су се познавали и дружили се, независно од генерација. Неки од њих наводе да је стамбена удобност у *кућама које су имале душу* разлог због чега се никада нису одселили из овог краја, па чак сматрају да их је та ушушканост у дому и крају задржала у земљи у време када се

Слика 3. Фотографије из времена изградње Чиновничке колоније
(извор: Милош Јуришић)

из ње масовно одлазило деведесетих година 20. века. Становници се такође сећају да су до шездесетих година готово све куће биле предратне (слика 3), типске и да ниси смео да закуцаш ни летву на прозору, а да не питаш. Памти се случај када је један занатлија купио плац и на њему саградио несвакидашњу кућу, а комшилук је остао запрепашћен јер се од досељеника очекивало да се уклопе и не мењају физиономију краја. Већ у наредној деценији, куће су почеле знатно да се мењају, а радикално почетком деведесетих.

Урбанистичка трансформација

Првобитни план је био да насеље са 299 кућа буде завршено до новембра 1931, али упркос веома строгим и детаљним уговорима са задругарима и извођачем, то се није догодило. С временом су почели да се ангажују други архитекти и извођачи, као и да се одступа од предвиђених типова кућа, најпре мало, а касније у све већој мери. Реализација иницијалног плана колоније трајала је до средине четврте деценије, када је дошло до застоја у градњи. Након тога, делимично је напуштен принцип планираног хомогеног насеља.¹⁹

У грађевинском смислу, Анђић је развој колоније поделио на пет целина: 1930–1940. пионирска фаза насељавања; 1941–1960. период рата и послератне обнове, када долази до последњих досељавања и грађења кућа, али и промене урбанистичких планова који предвиђају задржавање концепта Чиновничке колоније, уз дозволу градње породичних зграда са по два стана, с вертикалном поделом; 1960–1980. период проширивања породица, када се јавља потреба за дозиђивањем првобитних кућа; 1980–1995. миран период, без већих промена; 1995–2005. период продаје кућа, досељавање нових становника и изградња кућа за тржиште.²⁰ Последњи период заправо траје и до данашњих дана, а правно је оснажен тренутно важећим *Планом генералне регулације*, усвојеним 2016. године. Према том плану, Чиновничка колонија припада целини XVII, тј. површини намењеној становању на којој се спроводи *непосредна примена правила грађења* и означена је као С6 зона – зона трансформације породичног становања у делимично формираним градским

Слика 4. Део Чиновничке колоније који је сачувао некадашњи дух: Улица Косте Јовановића (лево) и Улица Јове Илића (средина); новоизграђени део колоније – Улица Косте Јовановића (десно)

блоковима у вишепородично становање, док је блок са северне стране сквера код Лепеничке улице (зона С1), означен као зона породичног становања у формираним градским блоковима у централној и средњој зони града.²¹ За Чиновничку колонију није израђен план детаљне регулације.

Трансформација насеља из породичног у вишепородично становање (слика 4), довела је до тога да се у Чиновничкој колонији данас граде и шестоспратнице. Захваљујући и даље присутном духу локалног заједништва, становници колоније су се удружили у борби против нарушавања амбијента колоније и угрожавања дотадашњег квалитета живота у њој.²² Интересантно је да данас новоградњу представљају као осунчане станове, који у исто време заклањају сунце околним кућама. Такође тај крај продају као *Вождовачко Дедиње*, при чему се том парадоксалном титулом рекламира управо оно што уништавају и могу њоме да се служе све док не преплаве крај новим вишеспратницама.

На тај начин директно се нарушавају принципи *вртног града*.²³ Пример добре праксе заштите концепта *вртног града* представља случај града Лечворта, који је 1992. године предат на управљање *Фондацији за очување наслеђа првог вртног града Лечворта – добротворно индустријско и потпорно друштво*. Фондација контролише новоградњу, чувајући притом и материјални и нематеријални аспект културног наслеђа, а зарад добробити локалне заједнице.²⁴ Важност таквог холистичког приступа огледала се и у урбанистичком приступу стваралаца *вртних градова*, па је Б. Паркер, један од твораца урбанистичког плана Лечворта, писао: *Куће треба да буду тако груписане и распоређене да свака има добру осунчаност и неометан поглед; треба да буде обезбеђено да терен у околини објекта, који им осигурава ове квалитете, остане заувек неизграђен*.²⁵ И код нас је Јан Дубови добро разумео и пренео овај концепт у урбанистичко решење Чиновничке колоније, те је писао: „Стан је темељ породичног живота, услов нашег рада и стожер наше среће [...] Он мора да је технички потпуно изведен, да одговара хигијенским захтевима, да је практично уређен и да је у средини природе са засебним вртом”.²⁶ Ти увиди су у складу са *Декларацијом из Давоса* (2018), нама временски ближом, која истиче да при било

којој изградњи предност треба да имају културне вредности у односу на краткорочну економску добит, као и да је нужно да се поред испуњавања функционалних, техничких и економских захтева – задовоље и социјалне потребе људи.²⁷

Досадашње иницијативе и преиспитивање заштите насеља

О стављању Чиновничке колоније под заштиту државе разматрано је у *Елаборату услова заштите непокретних културних добара, добара која уживају претходну заштиту и амбијенталних вредности за измену и допуну детаљног урбанистичког плана потеза дуж Улице војводе Степе*, који је израдио Завод за заштиту споменика културе града Београда 1991. године. Став службе заштите је био да насеље „поседује специфичан урбанистички идентитет“, те да га карактерише „растресита структура са слободностојећим објектима на парцели, предбаште, доста зеленила, дрвореди, дугачке узане улице са квалитетним условима становања“ и да представља једини плански осмишљен и највреднији сегмент подручја. Истакнуто је да значај колоније проистиче из чињенице да је то плански формирано насеље с јединственим урбанистичким концептом, да иза основне идеје стоји архитекта Јан Дубови, а да су идејне пројекте типских кућа урадили архитекти Милан Злоковић и Михаило Радовановић. Стручна служба је препознала потребу да се у потпуности сачува концепт Чиновничке колоније, као и до тада очуване типске куће, уз прилагођавање савременим условима градње.²⁸

Значај Чиновничке колоније потребно је сагледати кроз чињеницу да је у њој, уз насеља попут Котез-Неимара и Професорске колоније, овековечен зачетак модерног развоја планске делатности у Београду. Тај податак има посебан локални значај, с обзиром на то да је једно такво насеље подигнуто на готово руралној периферији града, на којој се и потоње интензивније насељавање одвијало без плана. Тако је плански направљена колонија била у супротности од неплански подигнутог остатка општине.

Урбанистички концепт *вртног града*, по којем је Чиновничка колонија формирана, представљао је веома савремено решење у оновременој урбанистичкој пракси у свету. Чак и данас, тај концепт је веома актуелан с аспекта одрживог развоја. Како наводи Анђелка Мирков, Хауарду је била блиска идеја повратка човека природи, а *вртни град* представља одрживи спој природе и града, којем се и данас тежи.²⁹

Амбијентална вредност колоније проистиче из њеног урбанистичког концепта, а највише јој доприноси уравнотежен однос зеленила и ненаметљивих архитектонских решења, односно јавних и приватних простора. То се нарочито препознаје у деловима насеља који су у великој мери задржали првобитни карактер.

Иако је поменути елаборат и данас актуелан, није нам познато зашто су остали даљи кораци која би ставили Чиновничку колонију под заштиту државе. У складу с развојем теорије и праксе заштите културног наслеђа, културно-историјске и амбијенталне вредности насеља могле би бити допуњене. Кроз неформалне разговоре које смо за потребе овог истраживања водиле са становницима колоније, увиделе смо да се они на различите начине боре за очување свог окружења

– припремају изложбе, подстичу уређивање заједничких површина, бележе сећања и снимају филмове о некадашњем животу у колонији, пишу стручне радове, организују се против нелегалне градње. Извесно је да воле свој крај, те да он за њих има велику вредност. Управо је та друштвена вредност нешто што нас позива на преиспитивање могућности заштите овог насеља, а што је правно подржано *Оквирном конвенцијом Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво* (Фаро, 2005), коју је Република Србија усвојила 2010. Језиком ове конвенције, становници Чиновничке колоније се могу окарактерисати као заједница повезана наслеђем,³⁰ односно заједница уједињена понајвише због успелог урбанистичког решења. Кажемо успелог, јер су идеје *вртног града* имплементирани кроз урбанистички пројекат имале изразито хуманистички карактер (близина природе, добросуседски односи, вртови са цвећем и воћем, светле куће, поштовање приватности и породичних вредности, богат друштвени живот, осећај заједништва, мир), учинивши колонију пријатним местом за живљење, чије се вредности преносе с генерације на генерацију.

Међутим, оно што примећујемо код становника колоније јесте недостатак свести да њена вредност превазилази локалне оквире, па се њихова савремена борба са инвеститорском градњом своди на борбу за *парче сунца*. А институционализована заштита би им заправо пружила бољи увид у ширину значаја њиховог наслеђа и помогла им да сагледају да се они, у ствари, боре за очување своје локалне баштине, коју карактерише висококвалитетан породични живот у насељу, са добросуседским односима. Тако би заштита *одозго* оснажила друштвену вредност колоније и заштиту *одоздо*.

Закључак

Иако је на нивоу стручне заштите констатована вредност урбанистичког наслеђа Чиновничке колоније, она је потпуно занемарена у савременим урбанистичким плановима. *Фаро конвенција* предлаже да треба искоришћавати све видове наслеђа културног окружења да би се *квалитет промовисао као циљ* приликом вршења савремених интервенција на средину, не угрожавајући, при томе, њене културне вредности.³¹ Управо из тог разлога је важно да се успостави комуникација међу свим актерима у ланцу доносиоца одлука, а да стручна служба заштите културног наслеђа активно учествује у њиховој едукацији, ослањајући се на позитивне примере које смо већ наследили. Урбанистичко-архитектонске вредности Чиновничке колоније су највише допринеле стварању њене друштвене вредности. Зато их је нужно очувати, макар и фрагментарно, како је данас једино и могуће, те учити из њих јер чине важан део наше урбанистичке културе.

Напомене

- 1 Howard, E. *Garden Cities of To-Morrow*, MIT Press, Cambridge, 1965, 45–47. Према: Ђоровић, Д. *Вртни град у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009, 17.
- 2 Ђоровић, Д. *Примена концепта вртног града у Београду у периоду између два светска рата*, магистарска теза, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, 23.
- 3 Ђоровић, Д. *Вртни град у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009, 7.

- 4 Када је писао о примени концепта *вртног града* у Немачкој, Стенли Бадер је истакао да је тај концепт имао социолошко значење које је одговарало различитим уметничким, политичким и културним таборима, а да је то равнотежа руралног и урбаног, хармонија интереса и осећај духа места, који је јачао компактност заједнице. Према: Ћоровић, Д. *Примена концепта вртног града у Београду у периоду између два светска рата*, магистарска теза, Београд, 2008, 48.
- 5 Дубови, Ј. Вртарски град, *Технички лист* 1, 2, 3, Загреб, 1925, 7–11, 19–24, 42–46.
- 6 Милашиновић Марић, Д. *Архитекта Јан Дубови, Задужбина Андрејевић*, Београд, 2001, 20.
- 7 Ћоровић, Д. *Вртни град у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009, 44.
- 8 *Програм стечаја за израду генералног плана о уређењу и проширењу Београда*, Општина града Београда, Београд, 1921.
- 9 Максимовић, Б. *Идеје и стварност урбанизма Београда 1830–1941*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 1983, 44.
- 10 Ћоровић, Д. *Вртни град у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009, 40.
- 11 *Елаборат услова заштите непокретних културних добара, добара која уживају претходну заштиту и амбијенталних вредности за измену и допуну детаљног урбанистичког плана потеза дуж Улице војводе Степе*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 1991.
- 12 *Уговор закључен између Општине Града Београда и Задруге државних службеника за подизање станова у Београду о продаји и куповини земљишта више вождовачке школе*, Београд, 1931. (документација Музеја града Београда).
- 13 *Правилник Задруге државних и самоуправних службеника за подизање станова у Београду о расподели плацева и подизању зграда*, Београд, 1930. (документација Музеја града Београда).
- 14 *Исто*.
- 15 Ћоровић, Д. *Вртни град у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009, 52.
- 16 <https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/novine/politika/1931/05/16#page/7/mode/1up> [2. 3. 2021]
- 17 Анђић, Ј. Чиновничка колонија од настајања до нестајања, *Годишњак града Београда*, 2005, LII, 288.
- 18 Наши саговорници су били: Јасмина Мићић, Катарина Милановић, Јово Анђић, Јован Драгишић, Милан Нешић и Оливера Драгишић Благојевић, садашњи и бивши становници Чиновничке колоније различитих генерација.
- 19 *Елаборат услова заштите непокретних културних добара, добара која уживају претходну заштиту и амбијенталних вредности за измену и допуну детаљног урбанистичког плана потеза дуж Улице војводе Степе*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 1991.
- 20 Анђић, Ј. Чиновничка колонија од настајања до нестајања, *Годишњак града Београда*, 2005, LII, 290.
- 21 <https://www.beoland.com/planovi/pgr-beograda/#> [20. 1. 2021]
- 22 О томе сведоче петиција и правни поступак који је становништво колоније покренуло против нелегалне градње у Улици Милована Маринковића. У овој борби, Милан Нешић, један од становника колоније, добио је признање за истраживачко новинарство.
- 23 Нарушавање принципа *вртног града* на примеру Котеж-Неимара и Новог Неимара, детаљно је размотрено у: Вуксановић Мацура, З. Ризици очувања и заштите стамбених целина и урбаних матрица, у: Димитријевић Марковић, С. *Културно наслеђе – Ризици и перспективе*, зборник радова / Завод за заштиту споменика културе града Београда, X конференција, ЗЗСКГБ, Београд, 2019, 71–80.
- 24 Ћоровић, Д. *Примена концепта вртног града у Београду у периоду између два светска рата*, магистарска теза, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2008, 42–43.

- 25 *Исто*, 39.
- 26 Дубови, Ј. Раденичка кућа и Раденички дом, *Савремена општина*, 1926, 2, 75–79.
- 27 Вуксановић Мацура, З. Ризици очувања и заштите стамбених целина и урбаних матрица, у: Димитријевић Марковић, С. *Културно наслеђе – Ризици и перспективе*, зборник радова / Завод за заштиту споменика културе града Београда, X конференција, ЗЗСКГБ, Београд, 2019, 73.
- 28 *Елаборат услова заштите непокретних културних добара, добара која уживају претходну заштиту и амбијенталних вредности за измену и допуну детаљног урбанистичког плана потеза дуж Улице војводе Степе*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд, 1991.
- 29 Mirkov, A. Vrtni gradovi Ebenizera Hauarda, *Sociologija*, 2007, 4, 314–315, 331.
- 30 *Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво* (Фаро, 2005), члан 2, тачка б [интернет], доступно на [https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/5159/7.%20okvirna%20konvencija%20Saveta%20Evrope%20o%20vrednosti%20kulturnog%20nasle%C4%91a%20za%20dru%C5%A1tvo%20\(Faro,%202005\).pdf](https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/5159/7.%20okvirna%20konvencija%20Saveta%20Evrope%20o%20vrednosti%20kulturnog%20nasle%C4%91a%20za%20dru%C5%A1tvo%20(Faro,%202005).pdf) [12. 2. 2021]
- 31 *Исто*, члан 8, тачка г.